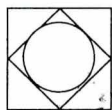

Revista Monumentelor Istorice

Anul LXXII
Nr. 1 ♦ 2001 – 2003

Revista Monumentelor Istorice

Institutul Național al Monumentelor Istorice
București, 2003

Coperta 1

Cei doi copii ai lui Luca Arbore, detaliu din tabloul funerar,
pronaosul Bisericii Arbore, jud. Suceava

Coperta 4

Macheta bisericii din tabloul votiv, Biserica Arbore, jud. Suceava

Colegiul de Redacție

Președinte: Acad. MARIUS PORUMB

Dr. CORINA POPA

Dr. DANA MIHAI

Dr. GHEORGHE I. CANTACUZINO

Arh. GHEORGHE SION

Redactor șef

Dr. VOICA MARIA PUȘCAȘU

Tehnoredactare

FLORENTINA IVAN

Coperta

RĂZVAN GĂTEAJE

Corectura

MIHAELA MURGOCI

Traducere

RUXANDRA BAKER

Tiparul executat la S.C. DAIM PUBLISHING HOUSE SRL

Adresa redacției

Str. Ienăchiță Văcărescu nr. 16, sector 4, București

Tel: 021 3363398; fax: 021 3369904

ISBN: 973-98123-18-6

Revista a apărut cu sprijinul Ministerului Culturii și Cultelor
S.C. ARHEOTERRA CONSULT SRL

Revista Monumentelor Istorice continuă

Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice (1908-1945), publicație numită ulterior

Revista Muzeelor și Monumentelor, *Seria Buletinul Monumentelor Istorice* (1970-1975)

și *Monumente Istorice și de Artă* (1976-1989).

CUVÂNT ÎNAINTE

Vasile Drăguț – 1928-2003 / 5

STUDII. CERCETĂRI

Monica Mărgineanu Cârstoiu, *Capitele corintice și corintizante de la Histria /*

The Corinthian and Corinthian-style capitals in Histria / 7

Geanina Roșu, *Tabloul funerar din pronaosul Bisericii Arbore. Semnificații. Restaurare /*

The Funerary Picture in the „pronaos“ of Church „Arbore“. Symbolism. Restoration / 22

Tereza Sinigalia, *Programul iconografic al spațiului funerar din Biserica Sf. Ioan Botezătorul din Satul Arbore /*

The Iconographic Arrangement of the Funerary Space in the Church „St. John the Baptist“

(Sf. Ioan Botezătorul), Arbore village, Suceava county / 27

Vlad Bedros, *Rolul ideologiei politice în apariția și fixarea tipului de necropolă voievodală*

în Moldova secolelor al XV-lea și al XVI-lea / The Role of Political Ideology in the Emergence and Establishment of the Moldavian Princely Necropolis in the 15th -16th centuries / 35

Gh. I. Cantacuzino, *Vestigii din zona vechii reședințe voievodale de la Câmpulung /*

Vestiges from the former princely residential area in Câmpulung / 41

Dana Mihai, *Materiale, tehnici de construcție și soluții constructive documentate arheologic*

în Țara Românească, secolele XVI-XVII / Construction Materials, Techniques and Solutions

with archaeological records in the Romanian State (Țara Românească), 16th -17th centuries / 59

Sorin Minghiat, Corina Lucescu, Andreea Pop, *Școala Latină din comuna Cincu (județul Brașov) /*

The Latin School in Cincu – a historical and architectural study / 65

Ioan Istudor, *Considerații tehnice asupra unor picturi murale din România (epocile antică, medievală, modernă) /*

Technical Considerations on Some Mural Paintings in România / 76

Sergiu Nistor, *Monumente în risc și monumente în pericol: gestiunea specială a monumentelor amenințate /*

Monuments under Risk and Monuments in Danger – special administration for endangered monuments / 101

CONSERVARE. RESTAURARE

Ștefan Bâlici, Virgil Apostol, *Observații privind protecția și conservarea monumentelor arheologice în România /*

Comments on Conservation of Archeological Monuments / 109

Corina Lucescu, *Conservarea integrată componentă a valorificării spațiilor istorice /*

The Integrated Conservation – Component of capitalization of historical spaces / 118

ARHIVĂ

Iuliu Șerban, *Fondurile arhivistice ale Comisiunii Monumentelor Istorice*

și Direcției Monumentelor Istorice / The Records Fund of the Commission for Historical Monuments and Department for Historical Monuments / 121

EVOCĂRI

Mihai Sorin Rădulescu, *Despre genealogia familiei Balș / On the Balș Family Genealogy / 125*

Sanda Ignat, *Evocare – 100 de ani de la nașterea arhitectului Ștefan Balș (27 octombrie 1902–12 februarie 1994) /*

Evocation – 100 years from the birth of architect Ștefan Balș (27 October 1902–12 February 1994) / 127

Laurențiu Tudor I. Spoială, *Despre restaurarea clisiarniței de la Mănăstirea Moldovița și alte amintiri /*

On restoration of the „clisiarnița“ at Moldovița Monastery, other memories / 128

Dan Corneliu, *Oameni și faptele lor / People and their undertakings / 137*

Mircea Mironescu, *In memoriam Constantin Pavelescu / In memoriam Constantin Pavelescu / 138*

Laurențiu Tudor I. Spoială, *In memoriam Constantin Pavelescu /*

In memoriam Constantin Pavelescu, engineer / 139

DESPRE GENEALOGIA FAMILIEI BALȘ

MIHAI SORIN RĂDULESCU

Una dintre cele mai vechi familii boierești din Țările Române își are originea învăluită în mister. Despre obârșia sud-dunăreană, legată de dinastia Balșicilor din Muntenegru și, mai sus, de neamul nobililor de Baux din Provence (Franța) s-a scris mult de-a lungul timpului¹. Filiația sigură a familiei urcă în veacul al XVI-lea, la vornicul Cârstea Balș². De-a lungul secolelor XVII-XVIII, urmașii s-au încuscrit cu toate marile familii boierești din Moldova³ și au ocupat dregătorii înalte la Curtea domnească din Iași. Este interesant de remarcat faptul că în genealogia Brâncovenilor au existat două alianțe matrimoniale cu această familie din celălalt principat: Anița Balș a fost soția beizadelei Constantin, fiul cel mare al domnitorului Constantin Brâncoveanu, iar Safta Balș – ctitora Spitalului Brâncovenesc din București – a fost căsătorită cu marele ban Grigore Brâncoveanu († 1832), ultimul descendent pe linie bărbătească al voievodului-martir⁴.

Numeroase au fost ctitoriile Balșilor, dintre care fie amintite aici – pentru reprezentativitatea lor – cel puțin două: Biserica Sf. Dimitrie Balș din Iași⁵, care păstrează și astăzi impresionante lespezi de mormânt ale familiei, decorate cu blazonul său, și biserica de la Lețcani (jud. Iași, 1795⁶), bijuterie arhitecturală a stilului neoclasic, construită de Constantin Balș și de soția sa Ana născută Catargi. După cum se poate vedea din lista de ascendenți din articolul de față (anexa 1), Constantin și Ana Balș se numără

printre strămoșii direcți ai arhitectului Ștefan Balș. Conacele Balșilor există încă în Moldova, unul dintre cele mai cunoscute fiind cel de la Dumbrăveni (jud. Botoșani), transformat în spital. Istoriografia literară consemnează că pe acea moșie a fost administrator tatăl lui Eminescu, căminarul Gheorghe Eminovici⁷. O altă ramură a Balșilor a deținut marea proprietate de la Broșteni (jud. Neamț), care a intrat apoi în componența Domeniilor Coroanei. Iașii păstrează și astăzi câteva case foste ale membrilor acestei familii⁸. Poate cea mai impunătoare este cea din spatele Teatrului Național – în stil neoclasic – care adăpostește acum Conservatorul și Filarmonica. Casa a aparținut ramurii din care descindea arhitectul Ștefan Balș și este cunoscut faptul că aici a concertat Liszt în anul 1846.

Dacă unii membri ai familiei din veacul al XIX-lea, precum caimacamul Toderiță Balș și Alecu Balș de la Broșteni, au avut convingeri antiunioniste, urmașii lor au compensat aceste atitudini, prin însemnate merite culturale. Istoricul arhitecturii George Balș (1868-1943), inginer cu studii la Politehnica din Zürich, a lăsat lucrări de referință despre bisericile medievale din Moldova⁹. Frumoasa sa casă, aflată în București, pe strada Buzzești, în apropiere de Piața Victoriei, a căzut pradă demolărilor de dinainte de 1989. Familia George și Maria Balș (născută Știrbei, nepoată de fiu a domnitorului Barbu Știrbei) a avut, de asemenea, un conac la Plopeni (jud. Prahova). Unul dintre fiii lui George Balș, Matei (1905-1989), a devenit o figură de marcă a medicinei românești, specialist în boli infecțioase¹⁰. Un alt fiu al lui George Balș, inginerul Alexandru Balș, căsătorit cu Dina născută Berindei¹¹, a murit în chinuri groaznice în închisoarea de la Pitești¹². Pasiunea lui George Balș pentru artă și pentru monumentele istorice s-a transmis fiului său Ion, arhitect și pictor, de o deosebită exigență în aprecierea propriilor sale lucrări. Prietenul său, arhitectul Paul Emil Miculescu, îl evoca astfel: „Victimă a unei neînvinse modestii, a unei austere scrupulozități profesionale și a unei neînduplecate probități artistice, el a dispărut astăzi și o

¹ Chedomil Mijatovich, *Ancestors of the House of Orange. A Genealogical Study of the French Family Seigneurs Les Baux. V. Les Baux of Serbia, Albania and Romania*, în *The Eastern and Western Review*, vol. III, nr. 5, mai 1893, p. 353-365. G. Noblemare, *Histoire de la Maison des Baux*, Paris, 1913. B.P. Hașdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, București, B.P.T., 1970. Marcel Romanescu, „Între Balșici și Balș”, în *Arhiva Genealogică Română*, București, 1944, p. 79-80. Ștefan Ștefănescu, „Éléments nobiliaires balkaniques établis en Valachie à la fin du XVe siècle”, în *Revue Roumaine d'Histoire*, 5, 1969, p. 891-897.

² Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova secolelor XIV-XVII*, București, 1971, p. 341.

³ Theodor Cornel, *Dicționarul contemporanilor*, București, 1913, p. 154-159. Ștefan D. Grecianu, *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, vol. I, București, 1916, p. 410-416 + arborele genealogic. Gh. Ghibănescu, *Biserica Sf. Dimitrie (Balș)*, Iași, 1934. Gh. G. Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, vol. II, București, 1943, p. 15-16, 84-85. Maria Dogaru, *Un armorial românesc din 1813. Spița de neam a familiei Balș dotată cu steme*, București, 1981.

⁴ Princesse Marthe Bibesco, *La Nymphe Europe*, Paris, 1960. Datores această trimitere bibliografică doamnei arhitect Alexandra Chiliman-Juvara, căreia îi mulțumesc și pe această cale.

⁵ Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, p. 461-462, 942-943.

⁶ *Ibidem*, p. 536.

⁷ G. Călinescu, *Viața lui Mihai Eminescu*, București, ed. 1966, p. 11-15.

⁸ V. Panopol, *Pe ulițele Iașului*, ed. îngrijită de Mihai Sorin Rădulescu, București, 2000.

⁹ G.M. Cantacuzino, *George Balș*, în Idem, *Izvoare și popasuri*, antologie, studiu introductiv, tabel cronologic, note și bibliografie de Adrian Angheliescu, București, 1977, p. 327-329.

¹⁰ P. E. Miculescu, *Din Bucureștii trăsurilor de cai*, București, 1985, p. 116.

¹¹ Dina Balș era autoarea câtorva interesante cărți de proză, vezi *România literară*, nr. 19, 20-26 mai 1998, anul XXXI, p. 6 (necrolog).

¹² I. Ioanid, *Închisoarea noastră cea de toate zilele*, vol. III, București, 1992, p. 191-195.

dată cu dânsul și opera lui, lipsind patrimoniul nostru artistic de creații plastice fără îndoială valoroase, ba poate chiar neprețuite și, totodată, cronologia artei noastre contemporane de amintirea numelui unui sincer și valoros slujitor al ei¹³.

Vărul său primar, arhitectul Ștefan Balș – fiul magistratului Matei Balș (frate cu istoricul de arhitectură) și al soției sale Zoe, născută Manu – s-a numărat printre cei mai remarcabili și mai prolifici restauratori de monumente istorice¹⁴. Creativitatea membrilor familiei Balș a continuat să se manifeste și în condiții istorice vitrege. De bisericile restaurate de Ștefan Balș – între care bisericile bucureștene Kretzulescu și Sf. Gheorghe Nou, Mănăstirea Gura Motrului, Mănăstirea Neamț și multe, multe altele¹⁵ – ne bucurăm cu toții astăzi.

Strămoșii arh. Ștefan Balș*

I.

1. Ștefan Balș (27.10.1902, București – 22.02.1993, București), arhitect

II.

2. Matei Balș (26.10.1873, Geneva – 1927), magistrat, consilier la Curtea de Casație

3. Zoe Manu (1878)

III.

4. Alexandru Balș, senator

5. Ruxandra Sturdza (Miclăușeni), (1842-1878)

6. Gheorghe Manu (1833-1911), general, prim-ministru conservator

7. Alexandrina Cantacuzino (1835-1916)

IV.

8. Alexandru Balș, mare logofăt

9. Domnița Elena Sturdza

10. Alexandru Sturdza (Miclăușeni), (1803-1848)

11. Catinca Sturdza (Ruginoasa), († 1865)

12. Ioan Manu (1803-1874), caimacam al Țării Românești

13. Anica Ghica (1810-1872)

14. Constantin Cantacuzino (1791-1877), caimacam al Țării Românești

15. Zoe Slătineanu

V.

16. Constantin Balș

17. Ana Catargi

18. Ioan Sandu Sturdza, domnitor al Moldovei (între 1822-1828)

19. Ecaterina Rosetti-Roznovanu (1764-1847)

20. Dimitrie Sturdza (Miclăușeni), (menționat 1846), mare logofăt

21. Elena Balș

22. Constantin Sturdza (1777-1857), mare logofăt, ministru

23. Elena Cantacuzino-Pășcanu

24. Mihail Manu (1762-1835), caimacam al Craiovei

25. Smaranda Văcărescu (1774-1859)

26. Alexandru Ghica zis „Barbă roșie“, mare vornic

27. Ecaterina Năsturel-Herescu

28. Iordache Cantacuzino, mare clucer

29. Maria Pârșcoveanu

30. Scarlat Slătineanu († 1808), mare logofăt

31. Catinca Filipescu

VI.

32. Lupu Balș, mare logofăt

33. Safta Cantacuzino

34. Ilie Catargi

35. ...

36. Sandu Sturdza († 1765), spătar

37. Maria Bogdan

38. Nicolae Rosetti-Roznovanu (cca 1725-1805/6), mare logofăt

39. Smaranda Hrisoscoleu

40. Ioan Sturdza, mare logofăt

41. Eudoxia Caliarhi-Florescu

42. Teodor Balș, clucer (menționat 1779)

43. Maria Cantacuzino

44. Sandu Sturdza († 1831), caimacam

45. Ecaterina Moruzi (1757-1835)

46. Constantin Cantacuzino-Pășcanu, mare logofăt

47. Maria Vlasto

48. Gheorghe Manu (1726-1777)

49. Ruxandra Șuțu

50. Constantin Văcărescu

51. Safta Crețulescu

52. Scarlat Ghica, mare ban

53. Maria Dudescu

54. Radu Năsturel-Herescu († 1804), mare paharnic

55. Anița Filipescu

56. Ioan Cantacuzino († 1749), mare paharnic

57. Maria Bozianu

58. Ștefan Pârșcoveanu († 1792), mare vornic

59. Stanca Știrbei

60. Radu Slătineanu

61. Sultana Crețulescu

62. Constantin Filipescu († 1817), mare ban

63. Zoe Ghica

VII.

64. Ioan Balș († 1738), mare vornic

65. Safta Ursachi

66. Iordache Cantacuzino († 1789), mare spătar

67. Ecaterina Paladi

68. Apostolache Catargi, pârcălab de Soroca

69. Catinca Moreanu

70. ...

71. ...

72. Vasile Sturdza († 1750), mare stolnic (menționat 1735)

73. Ileana Costachi

74. Ion Bogdan († 1764), mare logofăt

75. Bălașa Racoviță

76. Andrei Rosetti-Roznovanu († după 1761), mare logofăt

77. Maria Sandu Sturdza

78. Aristarh Hrisoscoleu

79. Bălașa Cantacuzino-Deleanu

80. Sandu Sturdza, mare logofăt

81. Safta Paladi

82. Antonache Calihari, mare ban

83. Ancuța Florescu

84. Lupu Balș, mare logofăt

85. Safta Cantacuzino-Pășcanu

86. Pârșcoveanu Cantacuzino († 1769), mare vornic

87. Maria A. Palada

88. Ștefan Sturdza, mare vornic

89. Ruxandra Mamona

90. Constantin Moruzi († 1785), domnitor al Moldovei

91. Smaranda Sulgearoglu

92. Iordache Cantacuzino-Pășcanu, mare spătar

¹³ P. E. Miculescu, *op. cit.*, p. 117, nota 13.

¹⁴ *Știință și pasiune*, convorbire cu arhitectul Ștefan Balș consemnată de Mihai S. Rădulescu, în *Magazin istoric*, nr. 9/1990, p. 58. Interviu cu Ștefan Balș realizat de arhitecta Marina Balș-Agarici, publicat în *Căminul românesc*, anul 13, nr. 1 (49), Thônex (Elveția), martie 1994.

¹⁵ Șt. Balș, „Restauration des monastères fortifiés en Moldavie, de 1960 à 1977“, în revista *Monuments historiques*, nr. 169, Paris, iunie-iulie 1990, p. 75-79.

*Am folosit sistemul de numerotare „Sosa-Stradonitz“, conform căruia persoana cu numărul curent „n“ este fiul (sau fiica) personajelor „2n“ și al lui „2n + 1“. Cifra indică numărul generației respective.

93. Ecaterina Paladi
94. Grigore Vlasto
95. Domnița Bălașa Cantacuzino (fiica domnitorului Șerban Cantacuzino)
96. Mihail Manu († 1754), mare logofăt al Patriarhiei ecumenice
97. Smaranda
98. Dimitrie C. Șuțu, mare logofăt
99. Constanța Caradja
100. Radu Văcărescu, mare vornic
101. Ancuța Băleanu
102. Constantin Crețulescu, mare ban (descendent din domnitorul Constantin Brâncoveanu)
103. Smaranda Caliarhi-Florescu
104. Dumitrache Ghica (1718-1808), mare ban (=126)
105. Maria Văcărescu (=127)
106. Nicolae Dudescu, mare ban
107. Anița Știrbei
108. Constantin Năsturel-Herescu († 1765)
109. Smaranda Băleanu († 1751)
110. Constantin Filipescu, stolnic
111. Maria Obedeau
112. Pârvu Cantacuzino, mare stolnic
113. Păuna Tigveanu
114. Nicolae Bozianu, serdar
115. Anastasia

116. Ștefan Pârscoveanu, mare vornic
117. Zoița Goleșcu sau Ilinca
118. Constantin Știrbei, mare stolnic
119. Dumitrana Strâmbeanu
120. Iane Slătineanu, caimacam
121. Stanca Leurdeanu
122. Toma Crețulescu, mare ban
123. Safta Costin (descendentă din cronicarul Miron Costin)
124. Pană Filipescu, mare ban
125. Ana Câmpineanu
126. Dumitrache Ghica (1718-1808), mare ban (=104)
127. Maria Văcărescu (=105)

Bibliografia listei de strămoși

- Constantin George Mano, *Documente din secolele al XVI-lea – al XIX-lea privitoare la familia Mano*, București, 1907;
- Alexandra A.C. Stourdza, *Le règne de Michel Stourdza, Prince régnant de Moldavie*, Paris, 1907;
- Ștefan D. Grecianu, *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, vol. I, București, 1913;
- Ioan C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, București, 1919;
- Generalul R. Rosetti, *Familia Rosetti*, vol. I, București, 1938;
- Mihai Sorin Mărculescu, *Genealogia românească. Istorice și bibliografie*, Brăila, 2000.

EVOCARE – 100 DE ANI DE LA NAȘTEREA ARHITECTULUI ȘTEFAN BALȘ (27 octombrie 1902-12 februarie 1994)

SANDA IGNAT

Din câte știu, este pentru prima oară când o sesiune a Direcției Monumentelor Istorice este dedicată (chiar în subtitlu) memoriei unui **practician** al restaurării monumentelor istorice și arh. Ștefan Balș merită din plin această onoare. Cariera sa profesională se confundă cu începuturile activității CMI, chiar dacă, în interviul pe care l-am publicat în *BCMI* nr. 4/1991, el citează cu modestie activitatea unei elite (arh. Al. Băcoianu, N. Gabrielescu, Al. Zagoriș, I. Traianescu, N. Ghika-Budești și ing. Gr. Cerchez) care înlocuise treptat concepțiile restaurării stilistice promovate de arh. Lecomte du Nouy cu cele ale restaurării istorice.

Ștefan Balș a fost printre primii beneficiari ai burselor oferite de CMI pentru specializare în restaurare la Școala Română din Roma, imediat după obținerea diplomei de arhitect (iulie 1929).

Pregătirea teoretică la Facultatea de Arhitectură din Roma, deși condusă de specialiști de prestigiu – printre care Gustavo Giovannoni – i s-a părut insuficientă pentru formarea unui arhitect

doritor de fapte concrete, așa încât a completat-o prin urmărirea unor șantiere de restaurare din Italia pentru a descifra „știința cercetării monumentelor“ și opțiunile posibile pentru restaurare în ideea respectării etapelor istorice. Afirmă totuși (în același interviu) că principiile restaurării istorice s-au generalizat în opera de restaurare din România, prin tinerii arhitecți care au studiat la Roma începând cu anul 1928.

A urmat o lungă perioadă de activitate în Serviciul Tehnic al CMI – condus pe atunci de arh. N. Ghika-Budești și istoricul V. Drăgiceanu – compus din patru arhitecți (trei dintre ei formați la școala de la Roma). Aceștia care făceau deopotrivă activitatea de proiectare și munca de teren – supusă apoi aprobării CMI. Comisiunea avea drept președinte pe N. Iorga și cuprindea o serie de mari personalități, ca de exemplu: Al. Lapedatu, Gh. Balș, Petre Antonescu și alții. Aceștia au fost mentorii arh. Ștefan Balș. O mențiune specială trebuie făcută pentru arh. Horia Teodoru, pe